MONEDĂ ŞI COMERŢ ÎN INDIA ANTICĂ

Andrei COROBCEAN

Până la mijlocul mileniului I a. Chr., cea mai răspândită unitate de schimb erau vacile, graţie intensificării relaţiilor marfă-bani, economia Indiei trecea printr-un proces important de geneză a monedei şi a circulaţiei monetare. Formele premonetare ale schimbului în India presupuneau utilizarea în calitate de echivalent de schimb a unor bucăţi confecţionate din metal, în special argint, cărora treptat li se vor da anumite forme, pe care vor fi aplicate diverse însemne şi reprezentări. Însemnele, de regulă, prezentau atelierul, proprietarul şi urmau să informeze despre calitatea metalului. Cele mai vechi piese cu asemenea destinaţie funcţională apar în secolele VI-V a. Chr., fapt confirmat de materialele arheologice şi de analiza textelor scrise.

Răspândirea pe scară largă a monedelor ştanţate, pe care se imprimau diverse semne şi reprezentări, a avut loc în secolele V-III a. Chr. Acestea erau bătute, în majoritatea cazurilor, din argint sau cupru. Cele mai reprezentative tezaure monetare, care conţin piese din această perioadă au fost descoperite în Eran (statul Madhya Pradesh) şi Amaravati (statul Andhra Pradesh). Tezaurul din Eran numără 3268 de monede, iar în cel din Amaravati numărul pieselor se ridică la 8000. De rând cu acestea, în regiunea de nord-vest a Indiei vor circula siklele persane şi tetradrahmele în virtutea dominaţiei ahemenide şi, respectiv, macedonene. O intensitate deosebită circulaţia monetară va cunoaşte începând cu ultimul sfert al secolului IV a. Chr., fiind favorizată de constituirea imperiului dinastiei Maurya.

În istoriografia monedei indiene antice există opinii în conformitate cu care circulaţia monetară în India are origini străine. Această idee contravine însă datelor furnizate de sursele arheologice şi menţiunilor din literatura veche indiană. Cu toate acestea, nu se exclud influenţele străine asupra formei, reprezentărilor şi legendei monedelor indiene.

În textele timpurii ale epocii budhiste, mai ales în tratatul de gramatică *Ashtadhyayi* al lui Pāṇini, se întâlnesc denumiri de monede diferite din punctul de vedere al greutăţii şi al metalului din care erau confecţionate. Astfel, cele mai răspândite erau monedele din argint şi cupru numite *karshapana*, monedele din aur – *nishka* şi *suvarna*. De asemenea, din argint erau confecţionate monedele *shatamana* şi *pana*, iar din cupru – *kakani* şi *masha*. Unitatea de măsură a greutăţii monedelor indiene era *ratti*, care echivala cu 0,118 g. De exemplu, *purana* de argint cântărea 32 *ratti*, iar *karshapana* din cupru – 80 *ratti*. Evident, conform mărturiilor textelor literare, inclusiv ale celor budhiste, circulaţia unor tipuri de monede nu

depăşea limitele unei regiuni concrete. Mai mult decât atât, în toată istoria antică India nu a cunoscut un sistem unic al unităţilor de măsură, iar acest lucru a împiedicat, la rândul său, unificarea sistemului monetar.

Pătrunderea efectivă a monedei în viaţa economică a societăţii indiene este reflectată îndeosebi în tratatul vechi indian *Arthashastra*, în care se menţionează despre salariile lunare stabilite pentru funcţionari, precum şi sumele amenzilor, toate calculate în bani. Baterea monedei era un domeniu reglementat de stat. În administraţia acestuia erau funcţionari speciali care monitorizau emisiile monetare.

Cu toate acestea, trebuie menţionat faptul că la nivelul comerţului cu amănuntul şi al tranzacţiilor mici, în India Antică a predominat schimbul natural, care avea un rol important chiar şi în comerţul extern. De asemenea, în calitate de echivalent de schimb la acest nivel se foloseau pe larg scoicile cauri.

Unificarea statului în timpul Maurylor a creat condiţii favorabile pentru consolidarea legăturilor comerciale dintre centru şi provincii. Au fost amenajate drumuri comerciale care conectau toate regiunile, inclusiv cele periferice, la o reţea unificată. Un rol important a avut „drumul regal", care unea Pataliputra de nord-vestul Indiei. Drumurile se aflau sub monitorizarea directă a statului. Conform *Arthashastrei,* pentru deteriorarea drumurilor erau stabilite amenzi usturătoare. De exemplu, pentru prejudicierea unui drum care lega capitala de un centru de district amenda putea ajunge la suma de 1000 *pana*. O importanţă deosebită aveau căile comerciale de pe arterele fluviale.

De asemenea, un domeniu important a devenit comerţul maritim, favorizat şi de perfecţionarea construcţiei de corăbii. Textele budhiste amintesc de numeroase expediţii comerciale îndelungate în ţări îndepărtate. Un caz interesant este descris de Strabo, care aminteşte despre un indian rătăcit, care şi-a pierdut camarazii, fiind găsit de paza de coastă a regelui egiptean Ptolemaios al VIII-lea (146-117 a. Chr.). Acest negustor rătăcit ar fi devenit un însoţitor al negustorilor egipteni în expediţiile comerciale spre India. În acest context, trebuie amintită existenţa câtorva porturi importante pe coastele Indiei: Bharukachkha, Supara, Pathala şi Tamralipti.

Circulaţia mărfurilor cuprindea o varietate largă de produse meşteşugăreşti, obiecte de uz casnic, bunuri de lux. Tranzacţiile comerciale mari şi la distanţe lungi erau asigurate de negustori înstăriţi, care îşi permiteau să întreţină un contingent de intermediari în oraşe şi sate.

Relatările lui Strabo şi informaţiile care se conţin în *Arthashastra* indică asupra unei reglementări eficiente din partea statului a comerţului pe mare şi pe uscat. Astfel, era instituit un consiliu specializat pentru monitorizarea acestuia. Funcţionarii erau obligaţi să reglementeze perceperea taxelor vamale. De asemenea, aceştia urmau să colecteze toată informaţia despre

diferite categorii de mărfuri, care ajungeau pe teritoriul Indiei. Statul urmărea printr-o evidenţă strictă veniturile negustorilor, impunând taxe corespunzătoare. După Megasthene, în oraşele indiene funcţionarii percepeau o taxă de 10 % din preţul mărfurilor. Pentru orice tranzacţie ascunsă de ochii statului negustorii erau pedepsiţi cu moartea. Sub aceeaşi monitorizare se aflau şi negustorii străini. Un consiliu special era împuternicit cu reglementarea relaţiilor cu aceştia. Astfel, negustorii şi caravanele lor puteau intra în India doar după ce obţineau permisiunea organelor competente.

Diversitatea condiţiilor naturale şi a tradiţiilor caracteristică Indiei a determinat specializarea comerţului din diferite regiuni. Astfel, de exemplu, Sindhu era specializată în comerţul cu cai, Kashi – în domeniul comercializării ţesăturilor, iar Kapisha era slăvită prin comerţul cu vin.

Una din trăsăturile economiei indiene antice este asocierea atât a meşteşugarilor, cât şi a negustorilor în corporaţii, numite *shreni*. Fiecare *shreni* îşi adopta propriul statut, care îi reglementa activitatea. Sistemul corporaţiilor va evolua din această perioadă, definitivându-se complet mult mai târziu.

În perioada imperiilor Kushan şi Gupta, emisiile şi circulaţia monetară în India cunosc o evoluţie importantă atât din perspectiva diversităţii, cât şi din perspectiva calităţii monedelor. Aceasta se desfăşoară pe fonul lărgirii considerabile a contactelor comerciale, care presupunea o frecvenţă sporită a tranzacţiilor comerciale mari. Pe lângă creşterea valorii monedelor de argint, o răspândire largă este caracteristică celor din aur. În aceeaşi perioadă, în India creşte cantitatea metalelor preţioase. Cu toate acestea, cum s-a menţionat mai sus, nici în această perioadă nu are loc unificarea sistemului monetar, din această cauză este extrem de dificilă stabilirea coraportului dintre diferite unităţi monetare. În textele sacre *smriti* se întâlnesc astfel de corelări, însă acestea diferă mult între ele. Datele numismatice existente nu corespund niciuneia din sistemele descrise în textele *shastra*.

O răspândire largă a avut moneda din cupru. Printre monedele confecţionate din acest metal, destul de frecvent este pomenită *pana* sau *karshapana/karshika*, a cărei greutate era de 9,5 g. O valoare mai mică, raportată la aceasta, o avea *mashaka*, care echivala cu 1/16 *pana,* şi *kakani*, care valora 1/80 din *pana*. Sub denumirea de *pana* circulau şi monede din argint. Monedele de argint ale dinastiei Gupta şi ale Kshatrapilor de Vest cântăreau, de regulă, 1,8 g. Un număr impresionant de 1395 de astfel de monede au fost descoperite într-un tezaur descoperit în Sanunda (Allahabad).

Emisiunile monetare din aur capătă un caracter sistematic în Imperiul Kuşan. Aici nu au fost identificate monede din argint. Monedele din aur erau numite *suvarna* sau *dinara*, ultimul termen fiind evident împrumutat din

latinescul *denarius*. *Dinara* în timpul dinastiei kuşane avea o greutate de circa 7,6 g ţi un conţinut ridicat de aur aproape de 100 %.

Monedele dinastiei Gupta variau, ca greutate, între 7,6 g (emisiunile timpurii) şi 9,8 g (cele târzii). Conţinutul aurului în aceste monede atingea 80 % în perioada de până la domnia lui Chandragupta al II-lea, cotă care va scade sub 50 % în timpul ultimilor regi ai acestei dinastii. O contribuţie importantă la cunoaşterea monetăriei gupte a adus descoperirea unui tezaur monetar la Bhajan (Rajasthanul de Est), care număra circa 2100 de piese.

Statele mici, care nu intrau în componenţa imperiilor, aveau emisiuni monetare proprii. Pe lângă monedele din cupru, aur şi argint, se mai utilizau şi cele din plumb şi alte aliaje.

Alături de monedele locale, pe teritoriul Indiei circulau monedele greco-bactriene şi romane. Arealul celor dintâi cuprindea regiunile de nord-vest, în timp ce ultimele au circulat cu precădere în sud. Monedele străine au influenţat semnificativ monetăriile locale. Urmând etalonul monedelor occidentale, statele indiene vor bate moneda de formă discoidală cu reprezentarea chipului regelui.

Evoluţia rapidă a relaţiilor monetare în epoca Gupta a stimulat dezvoltarea cămătăriei. Acest fenomen este confirmat de atenţia deosebită cu care textele *shastra* din acea perioadă abordează problema juridică a datornicilor. Astfel, mecanismele de limitare a abuzurilor din partea creditorilor, inspirate din dreptul cutumiar, încep să fie ignorate. În acest sens sunt relevante unele menţiuni din scrierile atribuite înţeleptului Narada. Conform acestora, în unele regiuni ale Indiei era stabilit că mărimea datoriei cu suma procentului de împrumut nu trebuia să fie mai mare de 2 ori decât datoria iniţială. În alte state însă, suma datoriei şi a procentului de împrumut depăşea de 3, 4 şi chiar de 8 ori mărimea iniţială.

Intensificarea relaţiilor cămătăreşti a avut efecte economice şi sociale profunde. Zălogirea pământului devine un fenomen obişnuit şi răspândit. Aceste procese au stimulat perfecţionarea instituţiei fidejusiunii şi a actelor juridice, a căror complexitate creşte evident. Actele şi alte surse scrise subliniau tot mai mult obligaţiile datornicilor. În general, nerespectarea acestor obligaţii, eschivarea sau refuzul de a achita datoria era tratată, din punct de vedere religios, drept un păcat, pentru iertarea căruia datornicul va deveni în viaţa următoare sclav al creditorului său.

Creditorului i se îngăduia să folosească mijloacele cele mai dure pentru a-şi impune datornicul să-i întoarcă datoria. Acesta din urmă putea fi întemniţat, bătut sau silit să muncească în folosul creditorului. Mai mult decât atât, creditorul putea să-i ia datornicului soţia, fiul sau vitele până acesta îşi va îndeplini obligaţiile. În virtutea acestui fenomen, printre tipurile de sclavi se încetăţeneşte şi termenul de *sclav datornic*.

În aceste cazuri, statul apăra doar interesele creditorului fără a-l proteja pe datornic de abuzuri. Din contra, la solicitarea creditorului statul putea interveni exercitând presiuni asupra datornicului. În astfel de cazuri regele urma să primească 5 % din suma obţinută de la datornic.

În general, cămătarii aveau posibilitatea să efectueze operaţiuni băneşti de proporţii mari. Aceştia acordau împrumuturi, asigurau zălogirea bunurilor şi păstrarea lor. Diverse operaţiuni financiare erau efectuate şi de asociaţiile comerciale şi meşteşugăreşti. Inscripţiile vremii atestă existenţa unor depozite private în casele diferitor corporaţii, din care un anumit procent era destinat pentru întreţinerea călugărilor, dar şi pentru alte acţiuni nobile.

După cum s-a menţionat mai sus, regii indieni acordau un interes deosebit reglementării comerţului intern şi extern. O bună parte a veniturilor trezoreriei regale proveneau anume din impozite şi taxe vamale. Din aceste considerente, statul favoriza dezvoltarea comerţului, se îngrijea de starea drumurilor comerciale şi proteja negustorii de eventualele abuzuri din partea administraţiilor locale. De exemplu, în cazul îmbolnăvirii sau morţii negustorului, statul îi proteja averea.

La răscrucea dintre ere comerţul extern al Indiei atinge cote înalte. Căile comerciale de uscat asigurau intensificarea schimburilor cu cele mai îndepărtate ţări. Evident, acest lucru depindea de caracterul relaţiilor politice dintre state. Contacte comerciale active erau realizate pe direcţia nord-est prin munţii Himalaya şi pe direcţia nord-vest, ultima fiind prioritară. Astfel, India întreţinea legături economice importante cu lumea mediteraneană, Orientul Apropiat şi Mijlociu, China etc. Intense erau schimburile comerciale cu Imperiul Roman.

Sortimentul produselor destinate exportului era foarte diversificat: mirodenii (piper, ghimbir, şofran etc.), substanţe aromatice şi plante medicinale (santal, nardul, muscus, aloe etc.), lacuri, vopsele, mătase, orez, zahăr, uleiuri vegetale din cocos şi susan, bumbac, lemn, perle, pietre preţioase (diamante, safir, rubin, ametist, acvamarin etc.), fildeş, carapace de ţestoase, animale exotice (papagali, păuni, fazani, elefanţi, maimuţe, tigri etc.), ţesături din mătase şi bumbac, oţel. Un obiect al exportului îl reprezentau sclavii. Multe din mărfurile direcţionate spre export erau aduse în India din China, Sri Lanka ş.a. Este vorba, în special, de blănuri, ţesături de bumbac şi unele pietre preţioase.

Calea importului în India era destinată mai ales metalelor nobile şi colorate (aur, argint, cupru, plumb) sub formă de monede, lingouri, toreutică etc. Se mai importau cai, purpură, corali, vin, vase din sticlă, ţesături de lână, sclavi.

Un rol important continuă să-l joace comerţul maritim, fapt demonstrat şi de creşterea numărului porturilor. Cel mai important port continua să fie

Tamralipti, de pe coasta de est a Indiei, pe braţul drept al Gangelui. Înflorirea acestui port era firească în virtutea faptului că valea Gangelui este cea mai bogată şi mai populată regiune a Indiei. Porturile Indiei ocupau o poziţie deosebită în comerţul de tranzit între Orientul Apropiat şi Îndepărtat.

În pofida faptului că pe teritoriul Indiei în perioada antică nu a avut loc constituirea unui stat unitar centralizat şi durabil, totuşi dezvoltarea comerţului intern şi internaţional a atins un nivel destul de înalt în raport cu celelalte civilizaţii antice. Acest lucru s-a datorat inclusiv implicării active a statului în reglementarea tranzacţiilor comerciale. În lipsa unui sistem monetar unic, economia statelor indiene a reuşit să se adapteze intensificării circulaţiei monetare, răspunzând atât necesităţilor interne, cât şi influenţelor externe. Comerţul şi circulaţia monetară în India Antică au avut un caracter dinamic comparabil cu cel manifestat în statele elenistice, Imperiul Roman sau China.

Bibliografie:

Allan, J. *Catalogue of the Coins of Ancient India*. London, 1936.

Avari, B. *India: the Ancient Past. A History of the Indian Sub-Continent from 7000 BC to AD 1200*. London and New York: Routledge, 2007.

Cunningham, A. *Coins of Ancient India From Earliest Times to the Seventh Century A.D.* New Delhi: Madras, 2000 (reprint).

Masson-Oursel, P., Willman-Grabowska, H., Stern, P. *Ancient India and Indian Civilisation*. London and New York: Routledge, 1996.

Srivastava, P. *Aspects of Ancient Indian Numismatics*. Delhi, 1996.

Антонова, К.А., Бонгард-Левин, Г.М., Котовский, Г.Г. *История Индии. Краткий очерк*. М., 1973.

Бонгард-Левин, Г.М., Ильин, Г.Ф. *Индия в древности*. М., 1985.

Культура Древней Индии. Отв. ред. А.В. Герасимов. М., 1975.